

गाथिनो विश्वामित्रः , ४, ६, ८, १० नद्यः ऋषिकाः । नद्यः, ४, ८, १० विश्वामित्रः, ६, ७ इन्द्रः । त्रिष्टुप्, १३ अनुष्टुप् ।

प्र पर्वतानामुशती उपस्थादश्वे इव विषिते हासमाने ।

गावैव शुभ्रे मातरा रिहाणे विपाट् छुतुद्री पयसा जवेते ॥ ३.०३३.०१

पर्वतानाम्- गिरीणाम् । उपस्थात्- उत्सङ्गात् । उशती- समुद्रसङ्गमं कामयन्त्यौ । विषिते- विमुक्ते । हासमाने- हृष्टे । अश्वे इव- वडवे इव । शुभ्रे- शुक्ले । रिहाणे- वत्सं वात्सल्येन लिहन्त्यौ । गावैव- गावौ यथा तथा । विपाट्- विमोचिनी । श्रुतुद्री- क्षिप्रं तुन्नेव द्रवन्ती । इत्येते नद्यौ । पयसा- उदकेन । जवेते- वेगेन गच्छतः । अत्र पर्वतो जडप्रतीकः । तज्जे नद्यौ जीवनस्याधारशक्तिप्रवाहत्मिका प्रकृतिः । समुद्रो हृदयमेव । अत्र नदीद्वयं विद्याविद्ये निर्दिशति । विद्या उपासनाख्या विमोचिनी विपाट् । अविद्या कर्माख्या द्रवणशीला श्रुतुद्री ॥१॥

इन्द्रेषिते प्रसवं भिक्षमाणे अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः ।

समाराणे ऊर्मिभिः पिन्वमाने अन्या वामन्यामप्येति शुभ्रे ॥ ३.०३३.०२

इन्द्रेषिते- ईशनाधिदेवताप्रेषिते । प्रसवम्- तदनुज्ञां प्रार्थयमाने । समुद्रम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । रथ्येव- रथिनाविव । याथः- गच्छथः । समाराणे- सङ्गच्छन्त्यौ । ऊर्मिभिः- तरङ्गैः । पिन्वमाने- सन्तर्पयन्त्यौ । शुभ्रे- शुक्ले । वाम्- युवयोः । अन्या- एका । अन्याम्- इतराम् । अप्येति- प्राप्नोति ॥२॥

अच्छा सिन्धुं मातृतमामयासं विपाशमुर्वी सुभगामगन्म ।

वत्समिव मातरा संरिहाणे समानं योनिमनु संचरन्ती ॥ ३.०३३.०३

मातृतमाम्- अतिशयजननीम् । सिन्धुम्- स्यन्दनशीलां श्रुतुद्रीम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । अयासम्- प्रपन्नोस्मि । उर्वी- विस्तृताम् । सुभगाम्- सौभाग्यवतीम् । विपाशम् । अगन्म- प्राप्ताः स्मः ।

मूलशक्तिधारां प्रपन्नाः स्म इत्याध्यात्मिके । वत्सम् । संरिहाणे- लिहन्त्यौ । मातरा- जनन्याविव
स्थिते । समानम् । योनिम्- सदनं समुद्रं हृदयम् । अनु सञ्चरन्ती- अनुसञ्चरन्त्यौ भवतः ॥३॥

एना वयं पयसा पिन्वमाना अनु योनिं देवकृतं चरन्तीः ।

न वर्तवे प्रसवः सर्गतक्तः कियुर्विप्रो नद्यो जोहवीति ॥ ३.०३३.०४

नद्यः प्रार्थयन्तमुपासकं वदन्ति । एना- अनेन । पयसा- उदकेन । वयम् । पिन्वमानाः-
सन्तर्पयन्त्यः । देवकृतम्- देवविहितम् । योनिम्- सदनं समुद्रम् । अनु चरन्तीः- गच्छन्त्यः स्मः ।
प्रसवः- अस्मदुद्योगः । सर्गतक्तः- सर्गे प्रवृत्तः । न । वर्तवे- निवर्तनाय भवति । कियुः- किमिच्छन् ।
विप्रः । नद्यः- नदीः । जोहवीति- आह्वयति ॥४॥

रमध्वं मे वचसे सोम्याय ऋतावरीरुप मुहूर्तमेवैः ।

प्र सिन्धुमच्छा बृहती मनीषावस्युरह्वे कुशिकस्य सूनुः ॥ ३.०३३.०५

उपासको वदति । ऋतावरीः- प्रकृतिनियतिभूतसत्यसम्पन्ना आपः । मे- मम । सोम्याय-
रसमयाय । वचसे- मन्त्राय । मुहूर्त- क्षणमात्रम् । एवैः- गतिभ्यः । रमध्वम्- उपरता भवत ।
कुशिकस्य सूनुः- स्वधर्मेण पापघ्नस्य तनयः । कुं पापं श्यति नाशयतीति कुशः । कुश एव कुशिकः ।
अथवा अपां मूलशक्तिधाराणामुपासकस्य तनयः । कौ भूम्यां शेत इति कुशमुदकम् । तदुपासकः
कुशिकः । सिन्धुम्- स्यन्दनशीलां नदीम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । बृहती- महत्या । मनीषा-
मनीषया । अवस्युः- रक्षाकामः सन् । प्र- प्रकर्षेण । अह्वे- आह्वये ॥५॥

इन्द्रो अस्माँ अरद्वज्रबाहुरपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनाम् ।

देवोऽनयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः ॥ ३.०३३.०६

नद्यः प्रार्थयन्तमुपासकं वदन्ति । इन्द्रः- ईशनाधिदेवः । अस्मान्- नः । वज्रबाहुः- वज्रपाणिः सन् ।
अरदत्- अखनत् । नदीनाम् । परिधिम्- बन्धकम् । वृत्रम् । अपाहन्- अवधीत् । सुपाणिः-

शोभनपाणिः । सविता- सूर्य आत्मा । देवः । अनयत् । तस्य । प्रसवे- अनुज्ञया । वयम् । उर्वीः-
विस्तृताः सन्तः । याम- गच्छामः ॥६॥

प्रवाच्यं शश्वधा वीर्यं^१ तदिन्द्रस्य कर्म यदहिं विवृश्चत् ।

वि वज्रेण परिषदौ जघानायन्नापोऽयनमिच्छमानाः ॥ ३.०३३.०७

उपासको वदति । शश्वधा- सर्वदा । यत् । अहिम्- वृत्रम् । विवृश्चत्- चिच्छेद । तत् । वीर्यम् ।
इन्द्रस्य । प्रवाच्यम्- वक्तव्यम् । वज्रेण । परिषदः- परितः स्थितानन्तरायान् । वि- विशेषेण ।
जघान- अहनत् । आपः- मूलशक्तिधाराः । अयनम्- शरणम् । इच्छमानाः- कामयमानाः ।
आयन्- अगच्छन् ॥७॥

एतद्वचो जरितर्मापि मृष्टा आ यत्ते घोषानुत्तरा युगानि ।

उक्थेषु कारो प्रति नो जुषस्व मा नो नि कः पुरुषत्रा नमस्ते ॥ ३.०३३.०८

नद्यो वदन्ति । जरितः- स्तोतः । उत्तरा युगानि- आगामियुगेषु च । यत् । ते- त्वम् । घोषान्-
घोषयन्नभवः । एतत्- तत् । वचः । मा अपि मृष्टाः- मा विस्मार्षीः । उक्थेषु- मन्त्रेषु । कारः-
कर्मकृत् सन् । नः- अस्मान् । प्रति जुषस्व- सेवस्व । पुरुषत्रा- इतरपुरुषेषु । नः- अस्मान् । नि-
नितराम् । मा कः- मा कुरु । नमस्ते । त्वत्प्रार्थनं सफलं कुर्मश्चेदन्येषां पुरुषाणामपि प्रार्थनमेवं
साफल्यं कर्तुं निर्बन्धो भवेत् । तस्मादन्येषु पुरुषेष्वस्मान् मा कुर्विति भावः ॥८॥

ओ षु स्वसारः कारवे शृणोत ययौ वो दूरादनसा रथेन ।

नि षू नमध्वं भवता सुपारा अधोअक्षाः सिन्धवः स्रोत्याभिः ॥ ३.०३३.०९

उपासको वदति । स्वसारः- हे भगिन्यः स्वतः सरणशीलाः । कारवे- उपासकाय । सु- सुष्ठु ।
शृणोत- शृणुत । अनसा- शकटेन । रथेन । वः- युष्मान् । दूरात् । ययौ- आगतोस्मि । नि-
नितराम् । सु- सुष्ठु । नमध्वम्- प्रह्ला भवत । सुपाराः- पारयत । सिन्धवः- हे स्यन्दनशीलाः ।

स्रोत्याभिः- प्रवाहैः । अधोअक्षाः- रथाक्षस्याधो भवत । तेन सुखेन जीवोदकधारातरणं
प्रार्थयत्युपासकः । रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः रथः ऋतप्रतीकः । ऋतस्य नावमारुहद्रजिष्ठामिति
श्रुतेः नौकापि ऋतमेव ॥९॥

आ ते कारो शृणवामा वचांसि ययाथ दूरादनसा रथेन ।

नि ते नंसै पीप्यानेव योषा मर्यायेव कन्या शश्वचै ते ॥ ३.०३३.१०

नद्यो वदन्ति । कारो- उपासक । ते- तव । वचांसि- प्रार्थनाः । आ शृणवाम- शृणुमः । अनसा-
शकटेन । रथेन । दूरात् । ययाथा- आगतवानसि । पीप्याना- शिशवे स्तनं पाययन्ती । पीङ् पाने ।
योषा- नारी । इव । नंसै- नीचैर्नमाम । कन्या- कमनीया । शश्वचै- परिष्वङ्गाय । ष्वञ्ज परिष्वङ्गे ।
मर्यायैव- भर्त्रे इव । ते- त्वदर्थं विनम्रा भवामः ॥१०॥

यदङ्ग त्वा भरताः संतरेयुर्गव्यन्याम इषित इन्द्रजूतः ।

अर्षादहं प्रसवः सर्गतक्त आ वौ वृणे सुमतिं यज्ञियानाम् ॥ ३.०३३.११

उपासको वदति । त्वा- भवतीम् । यत्- यस्मान्मह्यमुत्तरणमनुज्ञातं तस्मात् । भरताः- मत्सदृशा
अन्या भरणशीला अधिकारिणोपि । सन्तरेयुः । गव्यन्- चिद्रश्मिकामः । ग्रामः- भरतसङ्घः ।
इषितः- इच्छन् । इन्द्रजूतः- इन्द्रप्रेरितश्च । अह- पूर्वम् । प्रसवः- त्वदनुज्ञातः । सर्गतक्तः- गमनाय
प्रवृत्तः । अर्षात्- सन्तरेत् । यज्ञियानाम्- पूजार्हानाम् । वः- युष्माकम् । सुमतिम् । आ वृणे-
वृणोमि ॥११॥

अतारिषुर्भरता गव्यवः समभक्त विप्रः सुमतिं नदीनाम् ।

प्र पिन्वध्वमिषयन्तीः सुराधा आ वक्षणाः पृणध्वं यात शीर्भम् ॥ ३.०३३.१२

गव्यवः- चिद्रश्मिकामाः । भरतः- भरणशीलाः । अतारिषुः- तरणं कृतवन्तः । विप्रः- मेधावी ।
नदीनाम्- अपां मूलशक्तिधाराणाम् । सुमतिम्- शोभनज्ञानं स्वरूपभूतं चिद्रश्मिम् । समभक्त-

समभजत । आपः व्यक्तप्रकृत्याधारशक्तिधाराः । गाव आत्मनः सूर्यप्रतीकस्य चिद्रश्मयः ।
व्यक्तप्रकृतेः स्वरूपभूतानां मूलशक्तिधाराणां स्वरूपभूताश्चिद्रश्मय इति श्रुतेः पद्धतिः ।
चिद्रश्मिसमूहविशिष्ट आत्मैवापां पारः । इषयन्तीः- कामयन्त्यः । सुराधाः- शोभनसिद्धियुक्ताः ।
वक्षणाः- हे नद्यः । प्र- प्रकर्षेण । पिन्वध्वम्- तर्पयत । आ पृणध्वम्- पूरयत । शीभम्- शीघ्रम् ।
यात- सरत ॥१२॥

उद्व ऊर्मिः शम्या हन्त्वापो योक्त्राणि मुञ्चत ।

मादुष्कृतौ व्येनसाध्यौ शूनमारताम् ॥ ३.०३३.१३

वः- युष्माकम् । ऊर्मिः- तरङ्गः । शम्याः- रथरज्जवः । उत्- ऊर्ध्वं यथा भवन्ति तथा । हन्तु-
स्पृशतु । आपः । योक्त्राणि । मुञ्चत- मा निमज्जयत । अदुष्कृतौ- अदुष्टे । व्येनसौ- अपापे ।
अघ्न्यौ- अहिंस्ये नद्यौ । शूनम्- यया रथो निमज्जति तां समृद्धिम् । मा आ अरताम्- मा
आगच्छताम् ॥१३॥